

בחיפוש אחר הלמה

המשפט המצוטט ביותר של פרידריך ניטשה, אחד המשפטים המצוטטים ביותר בספרות ובהגות המודרניות בכלל, הוא הפתגם "מי שיש לחייו למה יוכל לשאת כמעט כל איך"¹. אם יש לחיים משמעות, אם לחיינו שלנו יש תכלית, אם ישנה משימה המחכה שנגשים אותה, כי אז משהו בתוכנו נוסך בנו כוחות לעמוד בסבל ובאבל. הקריאה שקורא לנו העתיד עוזרת לנו להתגבר על כאב ההווה ועל טראומת העבר.

אירוני הוא כי דווקא ניטשה ראה במרב הבהירות כי אובדן האמונה באלוהים יוביל למות המשמעות. הנה הדברים שהוא שם בפי האיש המטורף בספר 'המדע העליון':

לאן פנה האלוהים?... אנכי אגידנו! אנחנו הרגנוהו – אתם ואני! כולנו רוצחיו! אך איככה ביצענו את הדבר הזה? איככה יכולנו את האוקיינוס לשתות עד כלה? מי נתן לנו את הספוג למחות בו את האופק עד תום? מה המעשה אשר עשינו בהתירנו ארץ זאת ממעגלי שמשה? ולאן זה תנוע עכשיו? לאן אנחנו נעים? הלאה-הלאה מן השמשות כולן? האם אין אנו נופלים בלי-הרף? אחורה, קדימה, לצדדים, לכל עבר? וכי קיים עוד מעלה ומטה? וכי אין אנו ניתעים פלו

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

באפס אינסופי? האם לא נושף עלינו החלל הריק?
האם לא גבר הקור? האם לא קרב ובא בלי הרף הלילה,
ויתר-לילה?²

אפס אינסופי. החלל הריק. עולם שאין בו אלוהים הוא, בסופו של דבר, עולם בלי "למה". יש בו אולי יופי, תפארת, גדולה ורחבות – אך לא משמעות.

באחנה דומה, ומסקנה הפוכה, היו כמעט מאתיים שנה קודם לכן מנת חלקו של אחד המתמטיקאים המבריקים ביותר של המאה ה-17, בלז פסקל. "הדרומייה הנצחית של חללים אינסופיים אלה מבעיתה אותי", כתב. בליל 23 בנובמבר 1654 חווה פסקל בן ה-31 חוויה דתית ששינתה את חייו. את תיאורה כתב על פתק: "אש. אלוהי אברהם, אלוהי יצחק, אלוהי יעקב, לא אלוהי הפילוסופים והמלומדים..." והוא סיים בציטוט מתהילים קיט, טז: "לא אֶשְׁכַּח דְּבָרְךָ", והוסיף "אמן". את הפתק הזה תפר אל מעילו, שיהיו הדברים על לבבו בשוכבו ובקומו ובלכתו בדרך. ואת שארית חייו הקדיש לעיון באמונה באל.

אלוהי אברהם, יצחק ויעקב הוא האל המדבר אלינו, הקורא לנו, המקשיב לנו. החללים האינסופיים אינם דוממים. בהם ומעבר להם נשמע קול הדממה הרקה של אלוהים, והוא אשר נותן משמעות להיסטוריה ולחייו של כל יחיד. כפי שכתב ההיסטוריון הבריטי ג'ון ה' פלאם, "נראה כי אצל היהודים הופיע הביטוי הראשון לרעיון כי בהיסטוריה האנושית מתחולל תהליך העתיד לעצב את עתידה". אצל היהודים, אמר, "העבר הוא יותר מאוסף של סיפורים". הוא "חלק בלתי-נפרד מהייעוד; טמונה בו פרשנות של העתיד שהינה ודאית יותר, מוחלטת יותר וכוללת יותר ממה שמציעה כל התנבאות מסוג אחר, מקריאה בכוכבים עד שאלת

אוראקל"³. היהודים היו הראשונים שמצאו משמעות בהיסטוריה. הם גילו את הלמה; ועל כן יכלו לשאת כמעט כל איך. היהדות היא הביטוי הקדום ביותר והעמוק ביותר להיותו של האדם חיה המחפשת משמעות ומוצאת אותה.

אלו הן מחשבות מודרניות יחסית. אך הן מצויות בלב פרשת בחוקותיי על פי פרשנותו של הרמב"ם. הפרשה פותחת בברכות שיבואו על ראשם של בני ישראל אם ישמרו אמונים ליעודם ולבריתם עם הקב"ה. אחריהן מפורטות הקללות שתתגשמה אם יעשו את ההפך. רשימת הקללות ארוכה, מבהילה ואיומה, אף כי חתימתן בשמץ נחמה: "וְאִם גַּם זֹאת בְּהִיּוֹתֵם בְּאֶרֶץ אֲיִבֵיהֶם לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גַעַלְתִּים לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתְּם; כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא כו, מד). מה פשר הברכות והקללות?

מילת המפתח בקללות היא "קרי". היא מופיעה שבע פעמים בפרשה הזו, ולא בשום מקום אחר במקרא. הופעותיה כאן הן בנוסחאות כגון זו: "וְאִם בָּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְקָרִי – וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַמַּת קָרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אֲף אֲנִי שֶׁבַע עַל חַטָּאתֵיכֶם" (פסוקים כז-כח). אך מובנה של המילה קרי אינו ברור. בין יתר המובנים שניתנו לה בפירושים ובתרגומים – מרדנות, עקשנות, אדישות, הקשיית-הלב וסרבנות.

הרמב"ם, לעומת זאת, מפרש את המילה על פי שורשה. קרי – כלומר במקרה. המסר של הפסוקים שציטטנו ודומיהם הוא, לשיטתנו, זה: אם תתנהגו כאילו ההיסטוריה היא רק מקרה, ולא מעשה ידי ההשגחה, אלך אני ה' על פי השקפתכם ואמסור אתכם לידי המקרה. התוצאה תהיה שעם ישראל, שכאז כן עתה הוא עם קטן היושב בסביבה עוינת מאוד, יובס במלחמה, ארצו תהיה לשממה, והוא עצמו יהיה קרוב לאבדון.

קריאה מעניינת זו מזכירה לנו אבחנה שאנו שוכחים לפעמים: האבחנה בין ענישה בידי שמיים לבין הסתלקות של ההשגחה, שהתורה מכנה "הסתר פנים"⁴. כשאלוהים מעניש, הוא מעניש את האשם. אבל כשהוא מסתיר את פניו, גם החפים מחטא עלולים לסבול.

ה' מסתיר את פניו מהאדם כשהאדם מסתיר את פניו מה'. כך מבין הרמב"ם את הפרשה, ולהבנה זו יש זיקה מפתיעה לאמירתו של ניטשה כי "אלוהים מת". כאשר פניו של אלוהים מוסתרים, נשאר רק "אפס אינסופי" ו"חלל ריק". אך המת כאן, מי שחדל להיות, איננו אלוהים חלילה אלא האדם כחיה המחפשת משמעות. במקומו באה, כפי שניטשה ידע היטב, האדם כחיה הרוצה-עוצמה. ומשם קצרה הדרך לניהיליזם ולברבריות.

להיות יהודי הוא להאמין שיש משמעות לחיינו הפרטיים ולהיסטוריה המשותפת שלנו. אלוהים נמצא גם כאשר איננו יכולים להרגיש אותו. הוא שומע אותנו גם כשאנו איננו שומעים אותו. זוהי הברכה. בברכה זו, ה' נתן לעמו עוז לעמוד בכמה מן המכות האיומות ביותר שנפלו על עם מן העמים. ולנו, כיחידים, היא נותנת את העוז להתגבר על "חיצי גורל אכזר, אבני מרגמותיו"⁵. אם נאבד את האמונה, נאבד את העוז הזה. נישאר עזובים לידי המקרה. זוהי הקללה. המקרה הוא לא חבֵר; המקרה הוא עיוור. הקללה איננה עונש אלא תוצאה.

מכאן הרעיון משנה-החיים שבפרשתנו: **חפשו משמעות – ותמצאו כוחות**. החיים אינה מקרה. הם סיפור שאתם חלק ממנו, שאלה שאתם התשובה לה, שיחה נכנסת לסמארטפון של נשמתכם. כזה הוא הייעוד הלאומי שלנו, שלכל אחד ואחד מאיתנו יש בתוכו תפקיד ייחודי לו. מצאו אותו – וה'למה"

הזה יישא אתכם על פני כל "איך" כמעט. או בניסוחו של ג'ורדן פיטרסון, "משמעות היא הדרך, היא השביל אל חיים מלאים יותר, היא מקומכם כאשר האהבה והאמת מדריכות אתכם ושום דבר שאתם רוצים או עשויים לרצות אינו גובר עליהן".⁶ מכאן נגזר הכלל השביעי בתריסר "הכללים לחיים" שלו: בקשו את המשמעות, לא את הדחוף.

לכל דבר יש משמעות. לא תמיד היא אומרת "זאת הסיבה לכך שקרה כך וכך"; לפעמים היא אומרת "היות שכך וכך קרה, זה הדבר שאתם צריכים לעשות". כשאנו מוצאים את הלמה, גם קללה יכולה להיות לברכה. ובלי הלמה, גם ברכה עלולה להיות לקללה. חפשו אפוא את הלמה, והשאר יבוא בעקבותיו: הכוחות והעוז, ההגשמה והשלום.

1. הניסוח המקורי אחר. מדובר בפתגם מס' 12 מתוך הפרק 'פתגמים וחיצים' בספרו של ניטשה 'שקיעת האלילים'. הנה הוא בתרגומו של ישראל אלדר: "אם יש עמך ה'למה? של החיים, אתה משלים כמעט עם כל 'איך?'". (בתוך הכרך **שקיעת האלילים**, ירושלים ותל-אביב: שוקן, 1978, עמ' 52). מפיצו הגדול של פתגם זה הוא למרבה האירוניה ויקטור פראנקל, ניצול מחנה אושוויץ; על האנטישמיות של ניטשה ראו Robert C. Holub, *Nietzsche's Jewish Problem*, Princeton University Press, 2016. לספר ישראלי בנושא זה, המציע הסתכלות אחרת על יחסו של ניטשה לאנטישמיות, ראו ירמיהו יובל, **חידה אפלה: הגל, ניטשה והיהודים**, ירושלים ותל-אביב: שוקן, 1996.
2. פרידריך ניטשה, **המדע העליון**, ספר שלישי, 125, בתוך ניטשה, **הולדתה של הטרדינה; המדע העליון**, מגרמנית: ישראל אלדר, ירושלים ותל-אביב: שוקן, 1985, עמ' 274.
3. J H Plumb, *The Death of the Past*, Pelican, 1973, 56-57.
4. ראו דברים לא, יח.
5. מן המונולוג "להיות או לא להיות" במחזהו של שייקספיר "המלט", בתרגומו של אברהם שלונסקי.
6. Jordan B. Peterson, *12 Rules for Life: An Antidote to Chaos*, Allen Lane, 2018, 201.